

Issoria

over leven en loslaten

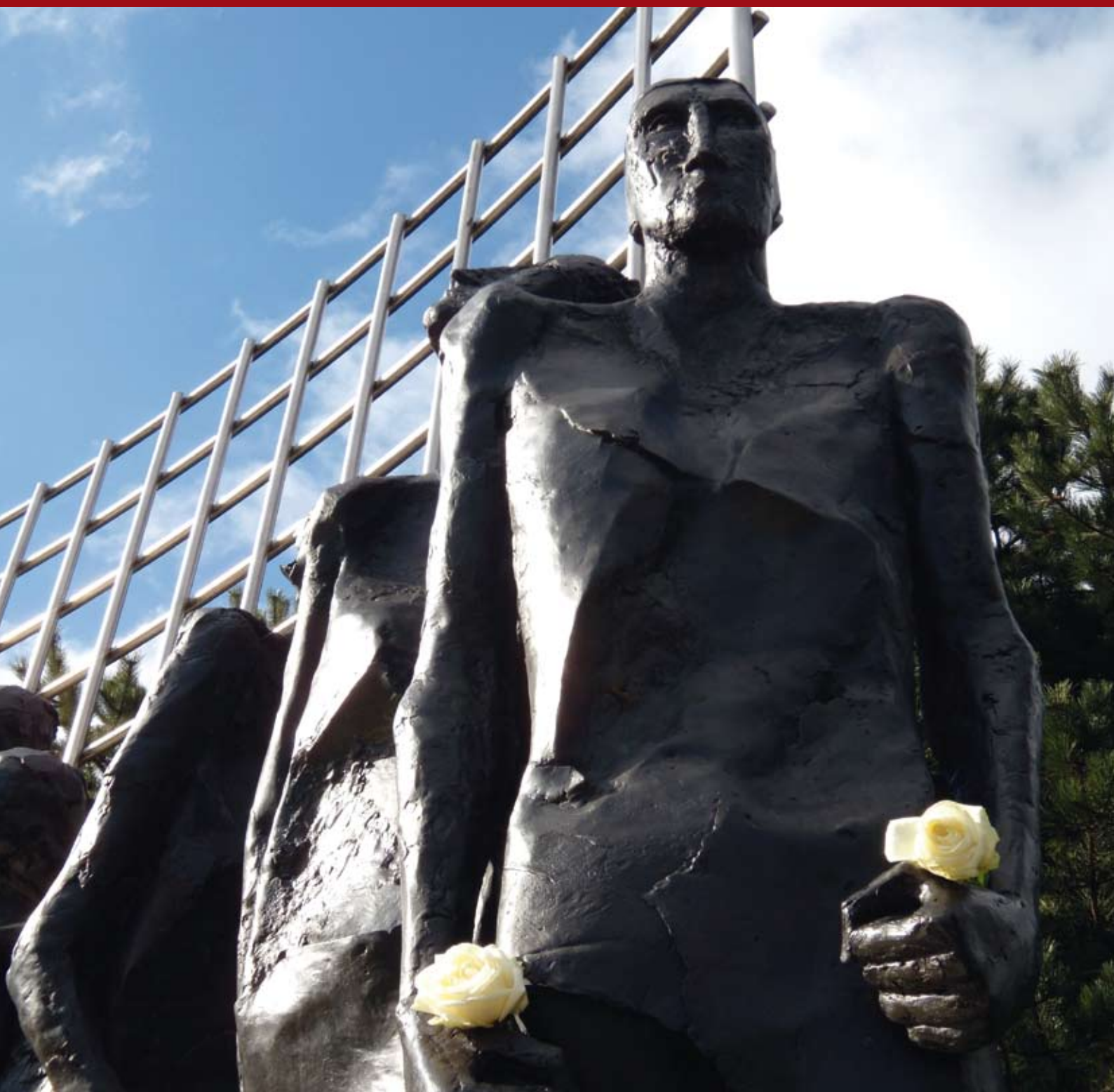
UITGAVE VAN
HOSPICE ISSORIA
VERSCHIJNT
TWEEMAAL
PER JAAR
OPLAGE 1.600
JAARGANG 15

voorjaar 2011

Leven en sterven met een
oorlogsverleden

Muziek komt dicht op je
hart

Patiënt en huisarts in de
laatste levensfase

Van de redactie

Weggaan is iets anders,
dan het huis uitsluipen,
zacht de deur dichttrekken
achter je bestaan en niet
terugkeren.

Je blijft iemand op
wie wordt gewacht.

Weggaan kun je beschrijven als
een soort van blijven.

Niemand wacht,
want je bent er nog.

Niemand neemt afscheid,
want je gaat niet weg.

~Rutger Kopland~

Gedengedicht bij Joods Weeshuis aan
de Roodenburgerstraat in Leiden, waar op
17 maart 1943 alle kinderen en hun leiding
werden opgepakt en gedeporteerd.

Liever staand sterven dan op je knieën leven (lijfspreuk Mr. Bram Moszkowicz)

Dit blad gaat over de laatste levensfase van de mens.
Over leven, overleven en loslaten.

De laatste levensfase.

Drie woorden die op zich aan duidelijkheid niets te wensen over laten.
Maar hoe lang duurt die fase? Hoe verloopt die? Hoe voelt die? Wat
maakt die angstig? Hoe kun je alles en iedereen loslaten? Ben je er ooit
klaar voor? En zo ja, wanneer dan? Existentiële vragen. Hoe het ook
zij, iedereen krijgt er vroeg of laat mee te maken. We verliezen familie,
vrienden, geliefden en uiteindelijk ook onszelf.

De laatste levensfase.

Een eenzame fase. Want uiteindelijk moet je het helemaal zelf doen,
doodgaan. Toch, zo suggereerde een collega, bestaat het woord eenzaam
uit twee stukjes 'een' en 'zaam' (saam?). Alleen zijn met zijn allen als het
ware. Anderen kunnen je bijstaan, bij je blijven, je steunen en helpen
tijdens de laatste levensfase. Daarvoor zijn we mens. Medemens.

De laatste levensfase.

We praten er niet gemakkelijk over. En degenen die ons zijn voorge-
gaan kunnen helaas niet vertellen hoe het was of hoe het is. Dat maakt
het levenseinde zo'n groot mysterie.

Dit blad komt uit in de maand mei. Een maand vol oorlogsherden-
kingen. Het thema dat wij hier aanraken is de beleving van de laatste
levensfase door mensen met een oorlogsverleden. Iedereen moet het
doen, maar hoe kun je nou het leven loslaten als je altijd geknokt hebt
om juist te overleven?

Wij kunnen het mysterie van het levenseinde niet oplossen, maar we
hopen wel, door er over te blijven praten, dat we het proces, met alle
onzekerheden en angsten, op zijn minst kunnen delen.

Lideke Van Gool

In dit nummer

Het verzorgen van mensen met een oorlogstrauma	3
Muziek komt zo dicht op je hart	6
Interview Marcel Verburg	8
Vriendjes worden met sterven	10
Nieuwsflits	12
De mens achter ... Margit Blom-Moormann	13
Informatie over Issoria	16

Ik weet niet of je bent geslagen

Hier staat mijn denken steeds weer stop

Het verzorgen van mensen met een oorlogstrauma in de laatste fase van hun leven kan extra eisen stellen. Hoe kom je erachter? Waar moet je rekening mee houden? Wat kun je doen?

tekst MAARTEN VAN ROOIJ fotografie ELMA VOOGT

Mijn vader Philip overleed kerst 1998. Hij leefde nog vier maanden na een mislukte laserbehandeling van slokdarmkanker. Vlak voor de operatie had hij zijn levensverhaal opgeschreven. Hij had er altijd over gezwegen. Van zijn familie hadden we maar een paar mensen gekend. Oom Stef in Amstelveen die een katholieke voornaam had aangenomen, want eigenlijk heette hij Sal. Oom Leendert die in Eindhoven was gaan wonen en eigenlijk nooit meer in Amsterdam kwam. Verder was er niemand meer. Mijn vader had er nooit iets over verteld, zelfs niet tegen mijn moeder. Het was een onderwerp waar niet over gesproken werd. Familie en vroeger bestonden niet. Soms zei hij als het op mensenkennis aan kwam nog wel eens wrang: 'Vraag je maar af of ze de deur ook nog voor je open doen als je er wilt onderduiken.'

In die laatste maanden van 1998 vroeg ik me geregeld af waarom mijn vader zich zo vastklampte aan het leven. Geen zucht kwam er over zijn lippen. Hij zette door. Hij mocht niet opgeven. Waarom niet? Zijn mensen anders, die de angsten van een oorlog, de bedreigingen van onderdrukkers of het lijden in een kamp hebben doorstaan? Vechten die harder? Zijn ze zwijgzamer? Komen de herinneringen terug? Zijn ze angstiger? Of weten ze er juist beter mee om te gaan, omdat ze al zoveel hebben meegemaakt? Wat kunnen we als zorgverlener betekenen voor mensen met een oorlogstrauma? Mensen die de Tweede Wereldoorlog in Europa of

de Japanse bezetting in Indonesië hebben meegemaakt? Of recenter, vluchtelingen uit Chili, Iran of een Afrikaans land waar burgeroorlogen angst en verderf zaaiden?

Drie thema's in de zorg

Freddy A. Begemann werkte bij de Stichting ICODO (Informatie- en Coördinatieorgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen) en is freelance onderzoeker. Hij publiceerde diverse artikelen over ouderen en oorlogstrauma's. Hij onderscheidt in zijn bijdrage 'Oorlogsgetroffenen in de intramurale ouderenzorg' in de bundel 'Verder leven met de oorlog (hulpverlening aan oorlogsgetroffenen)' drie thema's voor de behandeling van ouderen met een oorlogsverleden:

Controleverlies

Door lichamelijke achteruitgang (minder goed kunnen lopen, horen, zien) kunnen ouderen vaak een gevoel van onmacht ervaren. Oorlogsgetroffenen hebben zich in de oorlogsjaren ook vaak onmachtig gevoeld. Die onmachtgevoelens uit de oorlog kunnen worden gereactiveerd door lichamelijke achteruitgang. Ook ziekte kan voor oorlogsgetroffenen meer betekenis oproepen. Omdat ziekte bijvoorbeeld in internerings- of concentratiekampen vaak snel leidde tot sterven, kan dit later dus sneller angsten oproepen.

Het bedreigde lichaam

Veel ouderen houden hun lichaam met een angstige waakzaamheid in de gaten. Oorlogsgetroffenen zal dit herinneren aan

de periode waarin hun lichaam in gevaar was. Geïnterneerden of verzetsmensen werden slecht behandeld, mishandeld of zelfs gemarteld. Lichamelijke ziekten leidden meestal snel tot de dood. Oorlogsgetroffenen hebben vaak honger geleden,

VOOR VADER

*De krant zegt: Acht miljoen vermisten.
En vader, jij bent ook daarbij.
Maar of we toch niet altijd wisten,
Ik ben in jou en jij in mij.*

*Het deel dat in jou is gestorven,
We wisten dat het sterven zou.
En wat van mij is blijven kleven,
Is altijd weer een deel van jou.*

*Ik weet niet of je bent geslagen.
Hier staat mijn denken steeds weer stop.
Ik weet alleen, je hield van het leven.
En kon er toch niet tegenop.*

*Ik lach berustend in de spiegel:
Dat was jouw en is mijn gebrek.
Voorzichtig sta ik mij te scheren
Omdat ik jouw gezicht ontdek.*

*Dan is 't voorbij en in de kranten
Staan vissers die 't seizoen in visten
En liefde en doodslag, leed en vreugde
En dan weer: Acht miljoen vermisten.*

Philip van Rooij, 1948
(1920 - 1998)

> waardoor hun weerstand ondermijnd was. Die gevoelens kunnen herbeleefd worden.

Geboden en verboden

In een verzorgingstehuis of hospice gelden vaak regels. Als daar strak aan gehouden wordt, kan dit bij oorlogsgetroffenen herinneringen oproepen van het kamp of de gevangenis. Tegenover hun bewakers waren ze machteloos. Die angsten kunnen terugkomen. Maar ook sommige handelingen van verzorgers kunnen herinneringen oproepen. Wassen, medisch onderzoek of het zich uitkleden voor een arts of verzorger kan oorlogsherinneringen oproepen.

Hoe er achter te komen of iemand een oorlogsverleden heeft?

Bij het intakegesprek kan er op gelet worden. Als dat gesprek bij de potenti-

ele gast thuis plaatsvindt, kun je letten -zo adviseert Begemann- op foto's of bepaalde aandenkens in de kamer. Bijvoorbeeld het typerende houtsnijwerk uit Indonesië of een Chanoeka kandelaar in het venster. Wanneer je een vermoeden hebt, kun je er op een tactische manier naar vragen.

Eenmaal in een hospice moet je tijdens de verzorging of in gesprekken opmerkzaam zijn. In gesprekken kun je door vragen te stellen over de levensloop en herinneringen te bespreken, de betekenis van de oorlog voor de gast duiden. De regie ligt daarbij vanzelfsprekend bij de gast. Verder kun je bij de verzorging letten op angstige reacties bij het ontkleden of wassen. Zo kan het sterk vermagerde lichaam herinneringen oproepen aan het concentratiekamp.

Hoe ga je ermee om?

Altijd geldt dat de gast de grenzen bepaalt, geeft Begemann aan. Het vereist, zoals altijd, van verzorgers tact en heel veel communicatieve vaardigheden. In gesprekken moet je natuurlijk voorkomen dat oude wonden worden open gereten. Je moet proberen een vertrouwensband op te bouwen. Je toont je betrokkenheid en zorg. Je hoeft niet bang te zijn voor emoties. Juist als emoties worden getoond, wordt het verhaal persoonlijker. Stel open vragen, zodat de gast zelf kan bepalen wat hij of zij vertelt. Ga niet alleen in op feiten, maar vraag ook naar hun beleving van de oorlogservaringen.

Moeilijk te hanteren gedrag

Het kan moeilijk zijn om voor mensen met een oorlogstrauma te zorgen, omdat ze alles zelf onder controle willen houden. Zeker als ze ongeneeslijk ziek zijn en gaan sterven, en dus uiteindelijk de controle los zullen moeten gaan laten. Als er dingen moeilijk zijn in het gedrag van gasten kun je dit met hen bespreken. Zeker verzorgers die een vertrouwensband hebben opgebouwd, kunnen dat makkelijker zeggen. Je moet je ook afvragen of het gedrag van jou als verzorger geen tegenreactie oproept. Door je dat af te vragen kun je het lastige gedrag misschien ook beter plaatsen. En wellicht je eigen gedrag aanpassen.

Moeilijke periodes

Voor Nederlanders zijn er twee belangrijke momenten van herdenking: 4 en 5 mei: de bevrijding van Nederland en de herdenking voor de oorlogsslachtoffers.

15 augustus: de bevrijding van Indonesië. Voor individuele slachtoffers zijn er natuurlijk ook vaak nog andere dagen met specifieke herinneringen. Die van hun eigen arrestatie, van deportatie, het verlies van hun partner of de dag waarop zij hun kinderen voor het laatst zagen.

Ervaringen bij Joods Hospice Immanuel

Aan de Amstelveenseweg in Amsterdam staat sinds mei 2007 een nieuw Joods hospice met zes kamers. Uniek want het is het enige joodse hospice in Europa. De gasten zijn overigens niet allemaal joods, daarvoor is de joodse bevolking

Daarop komt er een andere Duitser die ons zegt dat we onze schoenen in een bepaalde hoek moeten zetten, en wij zetten ze daar, omdat alles nu afgelopen is en we ons buiten de wereld voelen en er niets meer rest dan gehoorzamen. Er komt iemand met een bezem die alle schoenen wegveegt, in een grote hoop de deur uit. Die is gek, ze raken

allemaal door elkaar, zesennegentig paar schoenen, straks zullen er geen paren meer van te maken zijn.

....

Ik weet dat anderen mij hierin moeilijk kunnen begrijpen, en het is goed dat dat zo is. Maar laat ieder bedenken hoeveel waarde, hoeveel betekenis ook onze minste dagelijkse gewoonten hebben, en de honderden kleinigheden die ook de armste bedelaar nog bezit: een zakdoek, een brief, de foto van iemand die je lief is. Die dingen maken deel uit van onszelf, als waren ze deel van ons lichaam; en het is in onze wereld ondenkbaar dat ze je afgenomen worden, omdat we dan dadelijk nieuwe vinden om de oude te vervangen, andere dingen die ons toebehoren omdat ze tekens en herinneringen zijn van ons leven.

Laat men zich nu eens een mens voorstellen wie de mensen die hem lief zijn ontnomen worden, en zijn huis, zijn gewoonten, zijn kleren, alles kortom, letterlijk alles wat hij bezit: dat zal een leeg mens zijn, een mens die niets anders meer is dan lijden en behoefte, die geen waardigheid meer heeft en geen oordeelsvermogen, omdat wie alles verloren heeft maar al te gemakkelijk ook zichzelf verliest: een mens over wiens leven en dood met een licht hart beschikt kan worden, zonder enig gevoel van medemenselijkheid, in het beste geval uitsluitend op grond van nuttigheidsoverwegingen. Als men dat alles bedenkt zal men de dubbele betekenis van de term 'vernietigingskamp' begrijpen en inzien wat ik wil uitdrukken met die woorden: wij liggen op de bodem.

Uit het verhaal "Op de bodem" van Primo Levi uit het boek De Getuigenissen (Meulenhoff)

(geschat op 52.000 mensen in 2010) te klein in Nederland. Maar het huis is wel helemaal ingericht naar de joodse regels en tradities. De aan Immanuel verbonden arts is joods en de 80 vrijwilligers zijn ook vrijwel allemaal joods.

In een joods hospice moet men wel veel ervaring hebben met het begeleiden van gasten met een oorlogsverleden. Dat klopt, blijkt als ik spreek met de oprichtster en directeur Sasja Martel. 'Wij noemen onze gasten overigens bewoners. Dat drukt volgens ons het beste uit dat men zich hier echt thuis moet voelen', zegt Sasja. Voor joodse bewoners is dat zorgen dat men zich thuis voelt een belangrijk deel van de goede begeleiding van eerste en tweede generatie oorlogsslachtoffers. Want het staat of valt met het creëren van een veilige leefomgeving. Al bij de intake speelt dat een rol. Want voor joden ligt het achterlaten van je eigen huis al vaak zeer gevoelig: 'Is het wel veilig waar ik naartoe ga? Dus in de eerste gesprekken leggen we uit hoe we invulling geven aan wonen en zorgen volgens het joodse begrip neshomme. Dat betekent letterlijk ziel en kan het beste worden omschreven met woorden als betrokkenheid, warmte, empathie, joodse gein, en warmte. Omdat veel van onze vrijwilligers joods zijn, hebben bewoners en verzorgers dezelfde achtergrond. Ze kennen de geschiedenis, de verhalen, de jeugdverenigingen, de winkels, de families. En we spelen bewust op de zintuigen in. Bijvoorbeeld door in het huis kippensoep te maken.'

Specifieke Joodse bijzonderheden

'Sommige joodse families hebben bij ons nauwelijks ervaring met natuurlijke sterfprocessen. Ze kennen alleen maar verhalen over familieleden die zijn afgevoerd en vermoord in de concentratiekampen. Dit maakt de rituelen vaak nog heftiger. Omdat ze eigenlijk gelijktijdig al die overleden familieleden uit de oorlog erbij betrekken', vertelt Sasja. Iets dat ook typisch joods is, is het blijven eten. Er is een joods gezegde dat luidt: Geen eten, geen leven. Sasja: 'Dit leidt er regelmatig toe dat joodse familieleden hun moeder of vader dwingen te blijven eten. Samen met de arts moeten we dan uitleggen dat

SASJA MARTEL EN JOODS HOSPICE IMMANUEL

Sasja Martel (1954) studeerde judaïca in Amsterdam en Jeruzalem. Zij studeerde af in 1983 als theologe op de betekenis van de gemeenschap in het rouwproces van de enkeling. Zij schreef diverse artikelen over sterven en rouw in de joodse traditie. In 2004 publiceerde ze het boek *Sterk als de dood* (sterven en rouw in joods perspectief). Jos Brink schreef over dit boek: 'Theologen, pastores,

artsen, verpleegkundigen, mensen van welke koekplank dan ook, kunnen eruit leren dat verdriet een neembare muur is tussen twee tuinen. Dat er aan de andere kant geen dorre steppe is, maar dat er rozen van hoop en troost bloeien. Zo wordt eenzaamheid weer tweezaamheid. Zo wordt de rouw van vandaag weer de liefde van toen en altijd.' Sasja Martel legt op het moment de laatste hand aan een artikel 'Dealing with Trauma in the Care of Jewish Terminal Patients'.

Sasja Martel is de initiatiefneemster van Joods Hospice Immanuel te Amsterdam. In 2003 werd de stichting opgericht en in 2007 konden de eerste bewoners worden ontvangen. Sasja Martel is directeur van de hospice. Sinds de start woonden er 150 bewoners in de hospice, waarvan de meerderheid niet-joods. 'Het aantal joden in Nederland is te klein om de zes kamers bewoond te hebben. Dat is dus ook nooit de opzet geweest. Maar we houden altijd één kamer vrij, zodat we nooit nee hoeven te verkopen aan een Joodse bewoner', zegt Sasja Martel. De hospice is geheel gebouwd en ingericht op basis van de Tora en Halacha (de joodse traditie). Het eten is kosjer, op zaterdag wordt sabbat gehouden en er wordt aandacht geschonken aan de Joodse feest- en treurdagen. De meeste vrijwilligers zijn joods. fotografie RON DELSINK

juist bij terminale patiënten eten het leven eerder bekort dan verlengt. En bij veel bewoners moet de koelkast letterlijk vol zitten met eten en drinken.'

Sasja herkent wat Begemann schrijft over assertiviteit en zaken onder controle willen houden. Zij noemt ook nog als bijzonderheid de soms sterk symbiotische relatie tussen joodse ouders en hun kinderen. Eerste en tweede generatie oorlogsslachtoffers dus. Elkaar loslaten, lijkt vrijwel onmogelijk. 'We hebben één keer iemand gehad', vertelt Sasja, 'die letterlijk bij zijn moeder in bed kroop om haar in dit leven vast te houden.'

Ook Sasja heeft de ervaring dat haar joodse bewoners met een oorlogstrauma langer aan het leven blijven hangen: 'Het zijn echte die-hards, vechters. Ze beschikken over een sterk overlevingsmechanisme.'

Tips voor begeleiding?

Tenslotte vraag ik of Sasja op basis van haar ervaringen nog tips heeft voor begeleiders, professionals of de vrijwilligers. Zelfverzekerd zegt ze: 'Het belangrijkste is het creëren van een veilige leef sfeer. Dat is bij Joodse gasten in een niet-joods

hospice niet eenvoudig, omdat dit gevoel van veiligheid vaak in de gemeenschappelijke achtergrond en cultuur zit. Daardoor hoeven zaken niet besproken te worden. Het klinkt misschien gek, maar sommige verhalen zijn zo traumatisch en wreed dat ze beter onbesproken kunnen blijven en dat kan wanneer iedereen weet dat ook de begeleiders in hun eigen familie die verhalen hebben. Maar verder help je toch het beste door er te zijn, in staat te zijn om te gaan met het verdriet van anderen en oprecht geïnteresseerd zijn. En realiseer je dat zwijgen en een hand vasthouden vaak belangrijker is dan praten.'

'Het is van groot belang oog te hebben voor de eigen regie van de gast. Precies hierom hebben we in Hospice Issoria nauwelijks regels', onderstreept coördinator Jacinta van Harteveld.

‘Muziek komt zo dicht op je hart...’

‘*Music was my first love and it will be my last. Music of the future and music of the past*’. Deze song, waarmee de Engelse muzikant en componist John Miles beroemd werd, kwam spontaan bij me op toen ik bezig was met de voorbereidingen voor het verhaal hieronder. Je zou eruit kunnen opmaken dat je lievelingsmuziek je blijft boeien tot je laatste dag. Vaak is dat niet zo. Aan het einde van je leven kan je muzieksmaak sterk veranderen. Sommige mensen willen in hun laatste levensfase weinig of niets meer met muziek te maken hebben en anderen willen heel andere dingen horen dan voorheen. In Issoria maken we dat ook mee.

tekst JESSICA SMEENK fotografie LIDEKE VAN GOOL

‘Je ziet meteen wat muziek met me doet. Ik hoef maar een paar noten te horen of ik ben al in tranen.’ Dat zegt Corrie Kroon, gast in de Balkonkamer van Hospice Issoria.

Renée Gravelotte, Lideke Van Gool en Toos van Leeuwen zingen die middag in het begin van maart voor haar en ze begonnen met ‘Sunset over Cornwall’. Lideke geeft haar een frisse zakdoek uit

de kast en dan gaat het wel weer, maakt Corrie duidelijk.

Ze geniet zichtbaar als de zangeressen nog een paar liedjes brengen, de meeste begeleid door gitaarspel van Renée. ‘Alle liedjes gaan eigenlijk over de liefde’, zegt Renée. Sommige zijn melancholiek, maar er zitten ook vrolijke in het repertoire van het drietal, dat bestaat uit Engelstalige ballads, folk- en countrymuziek. ‘Schlagers zingen we niet’, zegt Toos. De drie kennen elkaar uit de vrijwilligersgroep van Issoria en zingen al ruim vier jaar samen. Eerst met Kerstmis en bij herdenkingsdiensten van de hospice, maar sinds enige tijd ook voor de gasten van Issoria.

Anneke de Wit zingt graag mee met Liduin Stumpel en Annet Jansen

Niet meer mijn ritme

Als het privéconcertje voorbij is en de zangeressen naar een andere kamer zijn gegaan, zegt Corrie Kroon: ‘Muziek komt zo dicht op je hart...’. Als zovele gasten van Issoria en andere hospices merkt zij dat ze niet langer de muziek kan verdragen die ze vroeger zo prachtig vond. ‘Zet je een cd op, dat is dan vaak niet meer mijn ritme.

Je wilt het langzamer. En het gaat maar door. Muziek horen is zwaar en het brengt veel emoties mee. Maar dat is soms ook wel goed.' Wat ze wel graag hoort is dat haar zoon voor haar op zijn gitaar speelt, klassieke muziek, flamenco of Braziliaanse muziek. 'En dan denk ik dat ik weet waarom: omdat ik zie dat hij er zo van geniet als hij voor me speelt.'

Vroeger speelde Corrie als fluitist in een symfonieorkest. 'We gingen ook naar verzorgingshuizen om daar te spelen. Maar ik denk nu dat dat veel te zwaar was, al dat klassiek. Het moest lichter. Het was wel leuk om te doen hoor, maar dit concert was beter.'

Muziek maakt veel los

Toos weet uit ervaring dat bij de stemming van de gast passende muziek heel veel kan losmaken. 'We zongen een keer een lied over een soldaat die in de oorlog overleed. Van de mevrouw voor

I watch the sun as it sets 'cross the water

wie wij zongen was de broer niet teruggekomen uit de oorlog in Indonesië. Toen ik haar de inhoud van het lied uitlegde, kwam zij met haar verhaal.' Ook zongen de drie eens voor een mevrouw die ineens heel erg moest huilen en die daarna zei: 'Dat heb ik mijn hele leven nog niet gedaan.' Weer een andere mevrouw dacht zelfs bij het horen van het gezang, dat ze al overleden was. 'Ben ik aan de andere kant?' vroeg ze toen het afgelopen was.

De behoefte aan muziek bij de gasten van Issoria loopt uiteen. Soms wil een gast graag zelf (mee-)zingen, zoals laatst in de achtertuin, en anderen verlangen er juist minder naar of zijn er te vermoeid voor. In de periode kort voor het overlijden kan iemands muzieksmaak of de wil om muziek te horen heel erg veranderen. Vandaar ook dat de zangeressen er altijd rekening mee houden dat hun optreden op het laatste moment afgeblazen kan worden. Want bij Issoria staat de wens van de gasten centraal.

Veranderende smaak

Coördinator Hans van der Graaf weet veel over de veranderingen in de smaak en verlangens van gasten. Dat geldt net zo goed voor muziek als voor lezen, eten en drinken, bezoek ontvangen en verwenbehandelingen als een voetmassage. In welke mate zich die veranderingen voordoen verschilt per gast, maar dat de behoefte aan muziek uit de op elke gastenkamer in de hospice aanwezige muziekinstallatie klein is, is een feit.

Slechts een enkeling maakt er gebruik van. Zangeres Renée zei het ook: 'Net of het steeds minder wordt.'

Vooral rustig

'Als je gaat sterven worden je zintuigen gevoeliger. Dat geldt voor de reuk en ook voor de smaak. Soms kan iemand de geur van een geparfumeerde deodorant niet meer verdragen. Ook je muzieksmaak verandert. Wat je mooi vond vind je dan soms helemaal niet meer aantrekkelijk', legt Hans uit. 'Daarom willen de meeste gasten niets meer hebben van heel heftige muziek. Het moet vooral rustig zijn', benadrukt hij. Dat blijkt ook uit de positieve reacties op de muziek die de Wassenaarse Bé van den Bosch voor gasten van Issoria maakt op haar lier. Hans: 'Maar sommigen vinden het niks.'

Natuurlijk proces

De afnemende belangstelling voor muziek is een blijk van de afnemende belangstelling voor de buitenwereld, een natuurlijk proces. 'Als je zoveel moet gaan loslaten, heb je steeds minder behoefte aan de dingen die je vroeger waardeerde. Zo hebben we hier een gast gehad die alleen maar heel simpele en kale dingen wilde eten, zoals macaroni zonder saus. Al het andere was hem te heftig. Gasten die hier net zijn laten soms hun krantenabonnement mee verhuizen. Maar na een tijdje blijft die krant ongelezen. Vaak is bezoek ontvangen eigenlijk al te veel.'

Soms komt het voor dat een gast het erg

Lideke Van Gool, Renée Gravelotte en Toos van Leeuwen tijdens het Kerstfeest

moelijk vindt om naar muziek te luisteren omdat hij of zij vroeger actief muziek heeft gemaakt en dat niet meer kan als gevolg van zijn ziekte. 'Als anderen dan voor je zingen of een instrument bespelen doet het pijn', zegt Hans.

Cd-speler op herhalen

Het omgekeerde komt ook voor: in Issoria verbleef eens een mevrouw die totaal geen behoefte aan muziek zei te hebben. Maar later kon ze niet genoeg krijgen van een cd van Nat King Cole die iemand eens voor haar had opgezet. 'We hebben de cd-speler op 'herhalen' gezet en daarna had ze hem de hele dag aanstaan!'

Heel bijzonder noemt Hans de ervaring van een gast die doof was en die twee weken voor haar overlijden ineens muziek ging horen. Ze vertelde die muziek in haar hoofd erg mooi te vinden. Zij was altijd lid

I'm wondering if you're watching it too

geweest van een zangkoor, maar kon daar als gevolg van haar doofheid niet meer aan deelnemen, wat ze erg jammer vond. Enkele weken voor haar overlijden hoorde zij opeens een optreden van een koor en een orkest. Dat omschreef zij als "verrassend en verwarrend". Bij die ene keer bleef het.

* Corrie Kroon is overleden op 23 maart 2011

interview

Komende jaren grote veranderingen Issoria

EEN MAN MET EEN MISSIE

Precies vijftig jaar geleden wordt Marcel Verburg in Amsterdam geboren. Op zijn negende verhuizen zijn ouders naar Leiden. Zij runnen wassalon Verburg in de Aaltje Noordewierlaan. Hij zit op het Bonaventura college en studeert een blauwe maandag Bedrijfseconomie in Rotterdam. Op zijn negentiende gaat hij werken bij een Haags accountantskantoor, het latere Ernst & Young. Naast het werk volgt hij een opleiding die hem registeraccountant maakt en hij studeert ook nog af als bedrijfseconoom bij de Universiteit van Amsterdam. Op zijn dertigste is hij financieel directeur van een automatiseringsbedrijf.

Op zijn vijftigste kan hij zeggen: 'Ik doe vooral nog die dingen die ik leuk vind.' Hij onderneemt nog wat, onder andere in vastgoed en sportactiviteiten. Sinds 2006 is hij voorzitter van de basketballclub Zorg & Zekerheid Leiden. Zijn missie wordt topsport naar Leiden brengen. Want hij voelt zich op en top 'Leidenaar'. Hij slaagt in zijn missie en doet de oude tijden van Parker Leiden herleven door ZZ Leiden naar de top van de eredivisie te leiden. Marcel is sinds 2002 voorzitter van de Stichting Hospice Issoria.

Marcel Verburg is nu meer dan 10 jaar bij Issoria betrokken. Sinds 2002 als voorzitter. Hij formuleert als ambitie voor 2011 en 2012: Issoria naar een volgende fase brengen met een nieuw pand, met meer structurele financiering voor de exploitatie en voor Issoria Thuis.

tekst en fotografie MAARTEN VAN ROOIJ

Ik ontmoet Marcel Verburg rond etenstijd in zijn achtertuin in de zon. Het groen spat uit de struiken. Een nieuwe lente is aangebroken. Ik ben tussen twee afspraken ingepropt, want al zegt hij vooral alleen nog leuke dingen te doen, hij is een druk bezet ondernemer. In 2009 door de Leiden Intobusinessclub verkozen tot machtigste man van Leiden. Ontspannen vertelt Marcel hoe hij bij Issoria kwam. De initiatiefgroep om een hospice in Leiden op te zetten, was er al vier jaar. Ze zochten een pand om de doorbraak naar het echt starten te forceren. Omdat Marcel iets in vastgoed deed en een goed netwerk had, raakte hij betrokken. En van het één kwam het ander.

Had je iets met de zorgsector?

'Nee, niet echt. Ik had daarvoor wel jaren bij Ernst & Young gewerkt en had toen een aantal opdrachtgevers uit de medische sector. En daar kom je dan natuurlijk over de vloer. Dus wat organisatie, financiering en administratie betreft, kende ik de zorgsector wel een beetje.'

Is daar, door je actieve rol bij Issoria, nu iets in veranderd?

'Ja. Ik heb er veel van geleerd. Ik heb bij de coördinatoren een andere stijl van

managen gezien dan ik gewend was in het bedrijfsleven. Met vrijwilligers ga je anders om. Ik heb daar veel bewondering voor. En ik ben anders over de dood gaan denken, luchtiger. Meer als onderdeel van het leven. Dat je in je laatste levensfase het leven nog volop kunt omarmen en kunt genieten van de warme en prettige sfeer die er om je heen wordt gecreëerd.'

Ik ben anders over de dood gaan denken, luchtiger.

Het gerucht gaat dat er plannen zijn voor nieuwe huisvesting voor Issoria, klopt dat?

'Dat klopt. Ons huidige pand is te klein. Want we willen dat alle gastenkamers een eigen toilet en douche hebben. Het is eigenlijk niet meer van deze tijd dat onze gasten in hun ochtendjas over de gang moeten lopen naar de douche. Verder heeft de huiskamer geen ramen. Het is een sombere inpanning kamer waar te weinig gebruik van wordt gemaakt. We willen een speelplek hebben voor kinderen die op bezoek meekomen. Dat is

noodzakelijk, omdat hun ouders bijvoorbeeld rustig alleen willen zijn met een gast. Ook willen we met Issoria Thuis doorgaan, na de succesvolle proefperiode van begeleiding thuis. Daarvoor is meer kantoorruimte nodig. Je voelt het als je binnenloopt aan de Plantage, het huis voelt vol.'

Waarom denken jullie wat plek en planning betreft?

'We hebben dat besproken met de vrienden, de coördinatoren en het bestuur. Het is onze ambitie om binnen twee jaar te verhuizen. We zoeken een pand in het centrum van Leiden of aan de rand. Want we voelen ons echt verbonden met de stad Leiden. We willen niet echt groter worden wat aantal kamers betreft, maar hebben wel meer vierkante meters nodig.'

Hoe gaat dat betaald worden?

'We schatten dat we voor het nieuwe pand 1 à 1,5 miljoen euro extra nodig hebben. Het pand is vast duurder, maar we houden er rekening mee dat we aan de verkoop van ons huidige pand wel wat overhouden. We willen kapitaalcrachtige Leidenaren en ondernemers aan ons binden. Maar op een zakelijke manier die past bij deze tijd. We hebben een financieringsmodel bedacht, dat voor de deelnemers en Issoria een win-win-situatie oplevert. Het moet een vorm van maatschappelijk verantwoord ondernemen worden, zou je kunnen zeggen. We willen dit jaar gebruiken om zo'n 20 à 30 participanten enthousiast te krijgen die er samen met ons in willen stappen.'

Dat zou dan samenvallen met je afscheid als voorzitter van Issoria?

'Nou, dat weet ik nog niet precies hoor. Het klopt dat we binnen het bestuur een lijstje hebben gemaakt met aftreeddata. De meeste bestuursleden zijn dat al vanaf het eerste uur, dus het is goed dat er vers bloed in het bestuur komt. Maar ik heb wel gezegd dat ik pas wegga als de verhuizing en de (her)financiering van Issoria rond is.'

Zie je nog meer veranderingen bij Issoria de komende tijd?

'Issoria in een nieuwe bestaansfase vraagt, vinden we, een nieuwe organisatieopzet. Ook het bestuur van de Stichting Vrienden van Issoria zal zichzelf gaan vernieuwen. Zij krijgen, veel meer dan nu het geval is, de opdracht structureel voor extra geld te zorgen. We zijn begin dit jaar geconfronteerd met de financiële consequentie van de nieuwe bekostigingssystematiek van het ministerie van Volks-

gezondheid, Welzijn en Sport (VWS). We hebben 50.000 euro per jaar minder gekregen! Die financieringssysteematiek is gebaseerd op het aantal gasten per jaar en houdt geen rekening met de duur van het verblijf. Er zit dus eigenlijk een perverse prikkel in op kortere verblijfsduren in de hospices, die niet strookt met onze filosofie om goede zorg te verlenen. We hebben hierop gewezen en tegen geprotesteerd bij VWS. Maar voorlopig is het zoals het is. En dat betekent dat we jaarlijks gewoon extra geld uit andere bronnen moeten zien te krijgen.'

Het is onze ambitie om binnen 2 jaar te verhuizen.

2011 en 2012 worden dus de jaren van verandering?

'Jazeker. We moeten onze structuur en inzet aanpassen aan de noodzaak structureel meer geld te genereren om onze ambities te realiseren. Ambities als betere huisvesting en Issoria Thuis integreren in het werkpakket plus de zorg in de hospice op hetzelfde niveau houden vanwege het exploitatietekort. Dat betekent een vernieuwd bestuur, een vernieuwde vriendenstichting en ook een meer zakelijke opstelling in de samenwerkingsverbanden. We hebben bijvoorbeeld een hele sterke kennispositie op het terrein van palliatieve zorg. Daarom worden we vaak gevraagd mee te doen aan allerlei projecten of activiteiten. Daar moeten we zakelijker in worden en een vergoeding voor gaan vragen. De tijden veranderen, daar zullen we op een goede manier in mee moeten gaan.'

Zijn mobiele telefoon is in de drie kwartier dat ik Marcel spreek twee keer overgegaan. Dat viel mee. Twee keer beloofde hij joviaal (onzichtbaar voor de beller met een groot zwaaiend armgebbaar) terug te bellen. Maar nu moet hij weg. Naar een vergadering die om acht uur begint. Hij moet er iets eerder zijn, want hij moet de zaal open doen. Want hij doet vooral nog die dingen die hij leuk vindt.

Vriendjes worden met sterven

In samenwerking met Buro Fogelberg biedt Hospice Issoria huisartsen het leerprogramma 'de patiënt en huisarts in de laatste levensfase' aan. Happy Koops, huisarts in Leiderdorp, nam in 2010 deel aan deze leergroep. In een levendig gesprek blikt ze hierop terug: 'Ik ben door dit leerprogramma meer vriendjes geworden met sterven.'

tekst ANNEMIEKE DE MAN fotografie MACHTELD KLUYVER

Wat waren vooraf je verwachtingen?

Ondanks dat ik veel vertrouwen had in Kea en Jacinta, stond ik er vooraf nog wat ambivalent tegenover. Voordat ik huisarts werd, heb ik eind jaren zeventig een jaar de HBO-V doorlopen. Daar heb ik heel veel intervisie-onderwijs gehad. Dat type onderwijs stond toen nog echt in de kinderschoenen. Ik herinner me lesuren waarin je bijvoorbeeld je naam moest zingen. Ik vraag me nog steeds af wat ik daarvan geleerd heb.

Hoe heb je de leergroep ervaren?

Erg positief. De zes avonden zijn omgevlogen. De begeleiding van de avonden lag op een hoog niveau. Zonder ondergedompeld te worden in rollenspelen, werden we iedere avond uitgenodigd om veel van jezelf en je eigen (praktijk) ervaringen in te brengen. De rustige en integere begeleiding van Kea en Jacinta schiep een voor alle deelnemers veilige en intieme sfeer. Eigenlijk al direct vanaf het begin. Tijdens het voorstelrondje bijvoorbeeld, werden we gevraagd om stervenservaringen met elkaar te delen. Jacinta stelde ons een aantal vragen, zoals 'wie heeft er een ouder verloren?' en 'wie heeft er een kind verloren?' Als de vraag op jouw leven van toepassing was, deed je een stap naar voren. Het was bijzonder om te ervaren dat zonder te spreken het ijs tussen alle deelnemers hierdoor direct gebroken was.

Waarom heb je je indertijd opgegeven voor deze leergroep?

Als huisarts ben je verplicht om nascholing te volgen. Intervisie is daar een onderdeel van. In het enorme aanbod van cursussen op dat vlak viel mijn oog op deze leergroep. Vanuit mijn praktijk ken ik Hospice Issoria en ik vind het een prima instelling. Ook kende ik Kea Fogelberg en Jacinta van Hartevelde al. Het feit dat zij het leerprogramma begeleiden, overtuigde mij ervan dat het kwalitatief goed moest zijn.

Daarnaast sprak de inhoud van het

programma mij aan. Ik had behoefte aan verdieping van mijn kennis over de palliatieve zorg. Naarmate ik zelf ouder word, lijkt de begeleiding van terminale patiënten steeds indringender te worden. Vooral als het om patiënten gaat die jonger zijn dan ik ben. Als huisarts word je dan geconfronteerd met veel emoties, ook die van jezelf. Ik had het gevoel op dat vlak mijn vaardigheden wat te kunnen verdiepen. Ook vond ik het prettig dat in het leerprogramma aandacht besteed werd aan het opfrissen van pure medische kennis, zoals bijvoorbeeld het verrichten van een ascitespunctie.

Hoe was het programma van de leergroep opgebouwd?

De opbouw vond ik heel prettig. De stof werd behandeld in vier blokken: ziekten, terminale fase, de dood en rouw. De medische kennis en de emotionele aspecten van de palliatieve zorg wisselden elkaar spelenderwijs af en er was voldoende ruimte voor inbreng van eigen ervaringen of vragen. Zo kwamen alle facetten van palliatieve zorg aan bod. Wat mij betreft had alleen wat meer aandacht besteed kunnen worden aan de medische handelingen die het specialistenteam thuiszorg doorgaans uitvoeren.

Als voorbereiding op iedere bijeenkomst, kregen we oefeningen mee naar huis. Ik zag dat eerlijk gezegd een beetje als huiswerk, maar heb ervaren dat het toch een goede opmaat naar de bijeenkomst zelf was. Mede hierdoor kwamen we met elkaar makkelijker tot de kern van een onderwerp.

Ook de aankleding van de locatie bracht ons iedere bijeenkomst weer snel terug in een veilige en open leersituatie. De stoelen stonden opgesteld in een cirkel met in het midden verse bloemen en een kaars. De kaars werd aan het begin van de bijeenkomst door een van ons ontstoken, ter nagedachtenis aan onze overleden dierbaren of om een bijzondere gebeurtenis/ervaring te bespreken. Hieruit blijkt voor mij dat er veel zorg en aandacht besteed is aan de inhoud en de opzet van het leerprogramma.

Wat heb je geleerd?

Veel, voornamelijk over sterven en de dood zelf. Jacinta verstaat de kunst om op een rustige, mooie en bijzonder integrale manier te vertellen over wat er emotioneel en fysiek gebeurt met stervende mensen. Een voorbeeld hiervan is onrust: vlak voor het sterven worden veel mensen onrustig. Soms ontstaat die onrust door gecombineerd medicijngebruik of door de ziekte zelf: een delirium. Maar meestal hoort de onrust bij het stervensproces zelf en kan – in tegenstelling tot een delirium – niet met een medische handeling opgelost worden. Dat onderscheid kan ik nu – op basis van de gedeelde ervaringen – beter maken. Ook heb ik geleerd dat er enorm veel verschillende manieren zijn waarop mensen reageren op een

aanstaand overlijden en hoe je daar als professional mee om kan gaan.

Op het medisch technische vlak heb ik vooral de puntjes weer op de i kunnen zetten. Ook heb ik veel prettige en praktische tips gekregen, waardoor ik medische vragen makkelijker kan oplossen.

Ik merk dat ik me in mijn eigen praktijk nu zekerder voel over mijn eigen inschattingsvermogen en inbreng. Ik kan situaties met meer autoriteit uitleggen en heb het gevoel mensen daardoor beter te kunnen begeleiden.

Wat is de meerwaarde van het leren in een groep?

Het delen van ervaringen. Het is voor

mij alleen al heel verhelderend geweest om te ervaren dat mijn collega-huisartsen in de leergroep allemaal op een eigen manier tegen de dood aankijken. En wat voor huisartsen geldt, geldt ook voor patiënten. Dat besef brengt mij persoonlijk veel in de begeleiding van vooral jongere terminale patiënten.

De erkenning en herkenning van ervaringen uit ons persoonlijk leven of onze praktijk, zijn voor mij heilzaam geweest. Ze hebben mij geholpen meer vertrouwd te raken met het sterven en de dood: om er als het ware vriendjes mee te worden. Ik kan deze leergroep dan ook aan al mijn collega's aanbevelen.

De leergroep 'de patiënt en huisarts in de laatste levensfase' wordt georganiseerd door Buro Fogelberg en Hospice Issoria. In september 2011 start er een nieuwe leergroep.

Doel leergroep

Het vergroten van de professionaliteit van de huisarts bij de begeleiding van de patiënt op het sterfbed en de naasten: medische kennis en kunde in de palliatieve zorg worden geïntegreerd met de (verborgen) wijsheid van de huisarts.

Begeleiding leergroep

Drs. Jacinta van Hartevelde is van huis uit verpleegkundige, heeft gezondheidswetenschappen gestudeerd en werkt momenteel als coördinator in Hospice Issoria, zie www.issoria.nl. Ze heeft ervaring in het geven van trainingen palliatieve zorg en biedt individuele ondersteuning bij rouw en verlies.

Drs. Kea Fogelberg, is sinds 1979 huisarts in Leiden, volgde de NHG kaderopleiding tot consulent palliatieve terminale zorg (ptz), zij biedt haar diensten aan vanuit Buro Fogelberg en is als arts-ptz verbonden aan Hospice Issoria (zie www.keafogelberg.nl).

Waar en wanneer:

De leergroep bestaat uit 12 huisartsen die zes avonden bijeenkomen. De avonden worden gehouden in een zaal van de Vredeskerk in Leiden, van Vollenhovenkade 24.

Aanvang: 19.00 uur

de 2^e bijeenkomst 18.00 uur

Afsluiting: 22.00 uur

De eerstvolgende leergroep staat gepland op: 21 en 28 september, 12 en 26 oktober en 9 en 16 november 2011. Het is van belang om aan alle avonden te kunnen deelnemen.

Accreditatie:

Deze nascholing is door het College voor Accreditatie Huisartsen, CvAH geaccrediteerd. Kan als toetsgroep (vorig jaar 18 punten) worden betrokken bij de herregistratie eisen.

Kosten

Deelname aan de leergroep kost € 500, incl. studiemateriaal en BTW.

Informatie en aanmelding

Vrijblijvend overleg en informatie vooraf over de leergroep is mogelijk Kea Fogelberg tel: 071 5803182 of b.g.g. 06 24509094

Jacinta van Hartevelde tel 071 5142275

Aanmelden voor de leergroep kan via info@issoria.nl onder vermelding van 'Leergroep september 2011'.

RABO SPONSORTOCHT

Wie wil dat nou niet? Fietsen door prachtig polderlandschap en leuke dorpjes. En er kan nog geld voor Hospice Issoria mee verdiend worden ook!

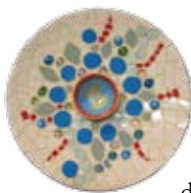
Doe mee aan de RaBo Rijnstreek sponsor-tocht op zondag 25 september 2010. Hoe meer fietsers meetrappen, des te meer sponsorgeld er uitgekeerd kan worden.

Er zijn routes van 20, 40 en 60 kilometer. Startplaatsen zijn te vinden in Alphen aan den Rijn, Hazerswoude-Dorp en -Rijndijk en Zoeterwoude-Dorp en -Rijndijk.

Voor meer informatie verwijzen wij u naar de RaBobank Rijnstreek website. Zoek op 'rabo rijnstreek' en kies dan voor de optie 'sponsorfietsocht'. Hospice Issoria doet mee onder inschrijffnummer 12.

VERWENDE VRIJWILLIGERS

Het fonds NutsOhra heeft eind vorig jaar een gulle gift gedaan ten behoeve van alle vrijwilligers die voor Issoria werkzaam zijn.

En dat zijn er nogal wat, want Issoria heeft niet alleen vrijwilligers nodig voor de zorg, maar er zijn bijvoorbeeld ook vrijwilligers die speciaal komen om te koken, de tuin te onderhouden, administratieve klussen of boodschappen te doen. Daarnaast zijn er ook nog vrijwilligers die rouwondersteuning geven plus de nodige commissie- en bestuursleden. Dankzij het fonds NutsOhra heeft iedere vrijwilliger een verwenbon ontvangen. Er waren bonnen voor verschillende soorten massage, klankschaalhealings, chocolade- of mozaïekworkshops, muziek- of theatervoorstellingen, sauna-bezoek, een wandeltocht met quiz door Leiden en een 'schooiertocht' per fiets. De vrijwilligers hebben erg enthousiast gereageerd op deze verwennerij. Ohra: dank!

nieuwsflits...

SYMPOSIUM 2011

'Hoe kun je als hulpgever in verbinding blijven met je innerlijke stem?'

Dat is de voorlopige werktitel van het jaarlijkse symposium dat op woensdag 5 oktober 2011 om 19.00 uur wordt gehouden. Als hoofdspreker is dr. Marc Desmet uitgenodigd. Hij is als arts werkzaam in de palliatieve eenheid van het Virga Jesse ziekenhuis in Hasselt. Zijn spirituele achtergrond, hij is jezuïet, speelt een belangrijke rol in zijn benadering van mensen in de laatste levensfase en hun naasten.

Ook dit jaar proberen we op een indringende wijze de eigen ervaringen van de deelnemers te vervlechten met een theoretische beschouwing.

Vanaf juli kunt u zich opgeven via info@issoria.nl

SPINNING MARATHON GROOT SUCCES

Op vrijdag 25 maart 2011 heeft sportschool Ramdas aan de Vijfmeilaan te Leiden een spinning marathon georganiseerd. Barbara Stapper van Abswoude van sportschool Ramdas was de grote initiatiefnemer. Dit was de eerste keer dat ze het voor een concreet doel in Leiden hebben gedaan.

Een uur lang beulden de sportievelingen zich af op een hometrainer, onder luide muziek en aanmoedigen van de coaches en supporters. Regelmatig kregen zij water en schijfjes sinaasappel aangereikt om het vol te houden. De laatste paar minuten stimuleerde onze zorgvrijwilligster Hanneke van Nes ze tot nog grotere hoogten. Al met al een sportief en financieel zeer geslaagde avond, die Issoria € 1.500,- opleverde. Sportschool Ramdas bedankt!

ANJA TOL EN DE AMBULANCEWENS

Op oudejaarsdag 2010 werd Anja Tol door Marijke en Maarten van de Stichting Ambulance Wens bij Hospice Issoria opgehaald. Broer Mari en schoonzus Kathy volgden in eigen auto. Allereerst bezochten ze verpleeghuis Zuydtwijck, waar Anja ruim acht jaar als

vrijwilliger met demente bejaarden werkte. Bewoners en personeel namen verdrietig, maar met mooie woorden, afscheid van Anja.

Toen ging het gezelschap verder om de oudejaarsdienst in de historische Hooglandsekerk mee te maken. Geluk en verdriet stonden op Anja's gezicht te lezen. De bemoedigende woorden, van zowel dominee als kerkgangers, zorgden ervoor dat Anja een geweldige dienst meemaakte.

Een rit door het centrum van Leiden en langs haar geboortehuis in de Pieterskerk-choorsteeg voltooiden Anja's ambulancewens.

Anja sprak de hoop uit, dat de stichting nog lang mag blijven bestaan, zodat er nog veel meer mensen in hun laatste levensfase een wens in vervulling zien gaan en hun eigen moment van geluk mogen beleven.

Anja Tol is donderdagavond 13 januari rustig en kalm overleden.

De mens achter...

Margit Blom-Moormann

Toen ik naar Margit ging wist ik dat het een ander gesprek zou worden dan het gebruikelijke interview. Ondanks het feit dat ze stevast beweert 'eigenlijk niks te vertellen te hebben' stap ik met ruim 10 velletjes aantekeningen pas vier uur later de deur uit. Het gesprek heeft enorme indruk op me gemaakt. Ik moest er eerst zelfs van los komen voordat ik aan uitwerken toe was.

tekst en fotografie LIDEKE VAN GOOL

In huis valt meteen op dat hier iemand woont met een kleurrijk verleden. Om de vele foto's en de verzameling 'parafernalia' kun je niet heen. Margit zegt in haar leven 'never a dull moment' te hebben gekend en haar huiskamer getuigt daarvan. Ze komt uit een internationale familie en beweert 'statenloos' te zijn. 'Ik begrijp soms de Hollandse redematies niet. Die vind ik zo klein denkend.' Ze heeft verre reizen gemaakt, bijvoorbeeld naar Curaçao en Jamaica. Ze zag veel steden, heeft bergen beklommen en heeft zelfs 'geraft' over de Rio Grande. Toen ze getrouwd was maakte ze gelukkige jaren mee met haar gezin in London.

Op 28 april 1934 zag Margit op Oost-Java voor het eerst daglicht. Ze werd geboren als dochter van een Hongaars/Oostenrijkse moeder en een Nederlandse vader. Ze leidde een beschermd leven op de suikeronderneming van haar vader, waar veel vrijheid was. Als het even kon ging ze met haar zusjes naar een klein dessa-schooltje met Indonesische kinderen. Ze was astmatisch en vaak

ziek; alle kinderziekten heeft ze gehad. Ze verzuimde veel, want dysenterie speelde haar parten. De specialisten konden weinig doen. Tot ze op een dag een wonderdrankje kreeg van de moeder van een klasgenootje, die het van natuurkruiden maakte. 'Ik kan me goed herinneren dat 't gifgroen en bitter was, maar het hielp!'

In Indonesië hebben drie baboes en een 'juffie' voor Margit gezorgd. 'Mijn juffie, een adellijke vrouw uit de Kraton -een Javaans paleis-, leeft nog en is nu in de 90!'

De Japanse oorlog (1942-1945)

'Op een dag vielen de Japanners bij onze suikerfabriek in. Vader en ook andere werknemers werden opgepakt op verdenking van wapenbezit. Ze moesten in een diepe put, die al 30 jaar niet gebruikt was, afdalen om wapens te zoeken die er niet waren. Wij moesten er bij blijven en toezien hoe ze steeds kopje onder gedwongen werden in de door ratten en ongedierte vergeven blubberput. Ze stikten bijna. Uiteindelijk kwamen zelfs brandweerwagens om de put leeg te zuigen, maar er werd natuurlijk niks gevonden. Desondanks werd vader gevangen gezet in landbouwkolonie Kesilir, een

BURGERLIJKE STAAT:

15 jaar getrouwd geweest met Bob Blom

KINDEREN:

twee zoons: Hugo (47) en Thomas (44) en vijf kleinkinderen

ZORGVRIJWILLIGER SINDS:

sinds haar pensionering, vanaf de oprichting in mei 2003

HEEFT IETS MET:

wentelteefjes en 'de navolging van Christus' (Thomas a Kempis)

gevangenis van de 'Kempeitai' (Gestapo). Toen hij weggevoerd werd zei hij nog: "We moeten blijven vechten om elkaar weer te zien!"

In de gevangenis werd hij gemarteld, zwaar vernederd en ernstig ziek van alle rattenbeten (ziekte van Weil).'

Bijna geëxecuteerd

De familie had een groot huis aan de voet van de vulkaan Smeru, waar Margit vaak met haar moeder kwam vanwege haar astma. De lucht was daar beter en het was er koud.

'De Jappen zijn ook in ons huis in Malang tekeer gegaan. Ze hebben alle waardevolle bezittingen, waaronder het 24-delig tafelzilver, het huwelijkscadeau van mijn ouders, ingepikt.'

Margits moeder heeft zich enorm verzet. Ze riep steeds dat het een vergissing moest zijn, dat zij geen Nederlandse was, maar in Italië geboren was en een Italiaans paspoort had. Ze werd getreiterd en mishandeld, omdat ze de sleutel van de brandkast niet wilde afgeven. Margit vertelt verder:

'Ze heeft die kluis met haar leven verdedigd. Op het laatst moesten we toekijken hoe ze op een elektrische stoel werd

> gezet en vastgebonden. Wij smeekten haar: “Mama, geef nou toch die sleutel, alsjeblieft!” Ze droeg hem op haar lichaam en uiteindelijk gaf ze op. Als ze die sleutel niet had gegeven was ze voor onze ogen geëxecuteerd.’

Ongeveer zes maanden later werden moeder, Margit en haar twee zusjes ook opgepakt en in een geblindeerde trein, in beestenwagons, vanuit Soerabja op transport gezet naar het interneringskamp “Lampesari” in de havenstad Semarang. Daar hebben ze van 1942 tot 1945 gezeten.

‘Moeder had katoenen zakken genaaid, waarin we een paar bezittingen konden meenemen. We zaten drie dagen in de trein en wisten niet waar we heen gingen. Het was donker en vies en we raakten totaal gedesoriënteerd. Het stonk verschrikkelijk, omdat iedereen zijn behoefte in die wagon deed. Af en toe was er een stop, in de nacht, om je behoefte te doen. Ik was zeven. Moeder drukte mijn oudste zus, een mooie meid van twaalf, op het hart dat ze veel moest

hoesten om tbc voor te wenden. Anders zou ze vast niet met rust gelaten worden door de soldaten. De angst voor verkrachting was groot.’

Het burgerkamp waarin ze terechtkwamen werd bevolkt door vrouwen en kinderen. Jongens ouder dan 12 en mannen werden elders ondergebracht.

‘In het kamp woonden 5000 mensen. Er stonden een paar stenen huizen, voor de rest kampong huisjes, zonder vloer. Wij woonden met 35 man in zo’n huisje. Als kind vond je het eigenlijk wel spannend en er waren genoeg vriendjes en vriendinnen. Zo ook Willem Nijholt, die speelde met mijn neefjes. Alle vrouwen moesten keihard werken op het land. Ze kregen vaak slaag. Moeder had een enorme overlevingsdrang. Ze gaf ons les, waarvoor ze soms werd gestraft, als ze werd verlinkt door klikkers. Ze moest dan, terwijl de kinderen toekeken, met gespreide armen, waar een stok achterlangs de rug doorheen gestoken was, zonder eten en drinken uren in de brandende zon staan. Zo werd

ze als het ware levend voor onze ogen gebraden’.

Klapperdopje

‘We kregen bijna niks te eten. ‘s Morgens moesten we in de rij staan met ons ‘klapperdopje’ dat als bord diende. Je kreeg een koffielepel stijfsel met warm water; dat was dan pap. Verder niets, tot aan de avond. Dan moest je weer in de rij voor een lepel rijst met wat sajur. We werden uitgehongerd.’

In het kamp kreeg Margit door vitaminedekort ‘beri beri’. Met opgezette buik en voeten kwam ze in een ziekenboeg terecht. Ze moest samen met twee andere kindjes in een ledikant en ziet nog voor zich hoe de luizen daar in dikke rijen over de bedrand liepen. ‘We werden gewoon opgegeten door de wandluis!’ Het zieke baby’tje, met wie ze het bed deelden, stierf, maar bleef nog een hele poos dood tussen hen in liggen.

Niemand gaat voor zijn tijd

‘We hadden niks meer. Alles was ons afgenomen. We deelden één matras met

zijn allen. Om zes uur 's ochtends moest je op appel komen. Dan kwam 'Jan de Mepper', vaak stomdronken, en moest je voor hem buigen. Heel diep, tot omvallen toe. Je moest je persoonsnummer opnoemen, zodat de Jap kon tellen of iedereen er was. Op een ochtend bleef "tante Floor" liggen. Ze kon niet meer. Jan de Mepper ging haar huisje binnen en schopte haar in elkaar. Gelukkig bleek ze al dood te zijn.

Ook moeder werd ziek. Ze kreeg nekkramp en werd doodverklaard. Ze werd tussen de gestorvenen in het lijkenhuis gelegd en wij meisjes gingen kijken. Op eens zagen wij haar teen bewegen. Toen hebben we haar naar buiten in de open lucht gesleept. Ze was niet dood! Niemand gaat voor zijn tijd, daar ben ik van overtuigd.'

Margit vertelt dat ze moeite heeft met actief ingrijpen in het menselijk leven. Ook zegt ze een hekel te hebben aan zelfbeklag. Ze heeft aan het kampverleden een bepaalde kijk op leven en dood overgehouden.

In 1945 kwam opeens vader terug. Hij had alles overleefd en was op zoek naar zijn gezin.

'Ik herinner me goed, hoe op een dag een man bij ons kwam staan die vroeg: "Meisjes, kennen jullie mevrouw Moormann misschien?"

Wij antwoordden "Jazeker, ze is niet lekker en ligt op bed, hier achter in het huisje". Pas toen we moeder luid hoorden uitroepen dat papa terug was begrepen we dat deze vreemdeling onze bloedeigen vader was.'

Dom geboren, niets bijgeleerd en alles vergeten

'Als door een wonder zijn we allemaal levend uit het Jappenkamp gekomen. Onze bevrijding kwam op 15 augustus 1945. De Indonesiërs wilden ons weg hebben en zo kwamen we in een Bersiapkamp, in Soerabaja terecht. Daar hebben we nog eens twee jaar gezeten. Eind 1950 werden zette Sukarno ons het land uit en gingen we voor het eerst naar Holland. We bezaten niets meer, alleen wat we aan hadden.

Veel kostbaarheden waren in Japanse handen terechtgekomen en onze huizen

waren vernield. Het grote huis in de bergen is met vijf landmijnen opgeblazen! Tante werd daar met haar jongste zoontje vermoord; levend begraven. De moordenaar heeft zich diezelfde dag opgehangen.

We kwamen uiteindelijk op de trein naar Heerlen en ook toen werd de familie van elkaar gescheiden. Ik kwam met mijn zusjes bij een hele leuke familie te wonen. We kregen de zolderkamer! Vader en moeder zaten ergens anders in Heerlen. Toen begon de scholen ellende. We moesten alles van begin af aan leren, in Maastricht. Ik was 16 jaar en kon niet veel.

Door die enorme achterstand heb ik me altijd onzeker gevoeld. Ik zeg soms: dom geboren, niets bijgeleerd en alles vergeten!

School was ellendig, maar de vakanties waren super, bij de familie in Graz, Wenen en Italië.'

Toen brak een tijd van avontuur en plezier aan en ook leerde Margit echtgenoot Bob kennen, met wie ze in 1962 trouwde. 'Bob is het beste wat me ooit is overkomen.', zegt ze. Maar soms is geluk van korte duur...

Bob, marineofficier bij de NAVO, overleed plotseling aan een aneurysma.

Ik zag de geest zo uit zijn lichaam verdwijnen

'Het gebeurde kort na een dienstreis, op een zondagochtend in 1977, na de kerk. Hij trok helemaal wit weg, gaf me nog een hand en zakte in elkaar. Ik zag de geest uit zijn lichaam en vervolgens door het raam verdwijnen. Het zag eruit als een bronskoperachtige rafelige pannenkoek... ik probeerde het nog vast te grijpen, maar dat lukte niet. Daarna was er alleen nog maar Bobs lichaam en een soort aanwezigheid, naast me, dat te kennen gaf "het moest gebeuren, maar ik zal jou en de kinderen nooit in de steek laten."

Een abrupt einde aan een fijn, zorgeloos, gezinsleven. Margit belandde in een geloofscrisis. God bestond niet meer, want hoe kon hij haar en de jongens zo in de steek laten?

'Ik dacht: 'Hoe moet het nu? Ik ben veel te stom om alleen voor de kinderen te zorgen! Maar eigenlijk is het me heel goed gegaan. Er kwamen zoveel goede

mensen en kansen op mijn pad. Ik verhuisde noodgedwongen naar Nederland. Hugo, onze oudste, kon in Engeland op kostschool komen. Daar werd door vrienden voor gezorgd.

Ik heb prachtige banen gehad, als 'zuster' in de Rudolf Steiner kliniek en later in het Bronovo ziekenhuis, in Den Haag. Daar heb ik ook leden van de koninklijke familie mogen verplegen.

Maar ik bleef boos en verdrietig. Tot ik op een dag, op weg naar mijn werk, weer die aanwezigheid naast me voelde. Ik voelde een soort schouderklopje en ontving de volgende boodschap: "Margit, waarom blijf je zo opstandig? Zie je dan niet hoeveel ik nog voor je doe?" Het was een stem uit hogere sferen, die me ontzettend veel kracht gaf. Ik ben omgekeerd en heb mijn werk afgebeeld. Daarna heb ik enorm geheild.'

Margit concludeert:

'Ik heb sterke ouders gehad. Mensen van geloof en vertrouwen.

Ik vind mezelf wel hard geworden door alles wat ik heb meegemaakt. Misschien dat ik daarom over allerlei dingen anders denk. Ik kan slecht tegen geweeklaag. Mensen sterven hier als koningen, met zo veel zorg en luxe om zich heen! Natuurlijk zijn er moeilijke fases in het leven, maar ik ben ervan overtuigd dat ieder krijgt wat hij dragen kan. En er is altijd hulp. Het leven is eindig, dus Carpe Diem. Geniet van het goede en als dat lukt moet je verder niet zaniken. Als ik dood ben, kunnen mijn nabestaanden zeggen dat ik een fantastisch leven heb gehad, met een geweldige man en twee gouden kinderen.'

Bij vertrek zie ik een in hout gebrande spreuk liggen, naast het klapperdopje, de stille getuige van haar kampverleden: "Oud is niet altijd versleten"

Desondanks is Margit op 1 april gestopt als zorgvrijwilligster bij Issoria.

Een bijzondere collega met een enorme levensgeschiedenis. Te groot om allemaal af te drukken. Maar het zijn verhalen die verteld moeten worden. En die gehoord moeten worden, steeds maar weer.

Opdat wij niet vergeten ...

De volgende vrijwilliger die Margit graag geïnterviewd wil zien is Nicoline Leenheer.

Wat kan Issoria doen voor u, wat kunt u doen voor Issoria

Wat we bieden

Issoria biedt zorg aan mensen in de laatste levensfase en hun naasten. Daarnaast heeft de stichting het bevorderen van de integratie van het stervensproces in het dagelijks leven tot doel.

Zorg in de hospice

In het sfeervolle en huiselijke pand aan de Plantage in Leiden kunnen we vijf gasten en hun naasten ontvangen. Een team van vrijwilligers en verpleegkundigen verleent, in nauw overleg met de gast, de naasten en de eigen huisarts, zorg. We proberen hierbij zoveel mogelijk rekening te houden met de eigenheid van iedere gast, speciale wensen en behoeften.

Zorg thuis

Voor mensen die liever (zo lang mogelijk) thuis willen blijven is er Issoria Thuis. Samen met degene die gaat sterven en de naasten verkennen we welke ondersteuning thuis nodig is en hoe die in te zetten. Dit kan variëren van hulp bij de inzet van praktische ondersteuning, psychosociale begeleiding tot 24-uurs bereikbaarheid.

Zorg na het overlijden

Voor mensen die na het verlies van een dierbare, al dan niet binnen Issoria, behoefte hebben aan extra ondersteuning is er de mogelijkheid van rouwondersteuning. Hiervoor is een speciaal opgeleide groep vrijwilligers beschikbaar.

Uitdragen van expertise

Issoria draagt haar opgedane kennis en ervaring graag uit. Wij verzorgen voor diverse doelgroepen lezingen en themabijeenkomsten op het gebied van palliatieve zorg en rouw. Een training of scholing op maat behoort ook tot de mogelijkheden.

Hoe we zijn georganiseerd?

Hospice Issoria is georganiseerd in twee stichtingen. De stichting Hospice Issoria, die verantwoordelijk is voor de dagelijkse exploitatie, en de Stichting Vrienden van Issoria, die zorgt voor de broodnodige extra financiële middelen. Bij Issoria zijn drie betaalde coördinatoren in dienst en werken ongeveer 100 vrijwilligers.

Voor wie is Issoria Magazine?

Issoria Magazine verschijnt tweemaal per jaar en geeft een beeld van ons werk. Het wordt verspreid onder onze donateurs, professionele relaties en de eigen vrijwilligers. Het blad wordt gemaakt door vrijwilligers. Issoria Magazine wordt kosteloos gedrukt door Okay Color Graphics Alphen a/d Rijn in een oplage van 1.600 stuks.

Hoe kunt u ons helpen?

Ons werk kost geld. De kosten worden gedeeltelijk vergoed door het ministerie van VWS, zorgverzekeraars en uit de eigen bijdrage van de gasten. De rest van

de kosten komen voor onze eigen rekening. Uw steun is daarom hard nodig. U kunt ons op twee manieren steunen: Wordt donateur! U kunt zich aanmelden met de antwoordkaart die los is bijgesloten en die ook te vinden is op onze website www.issoria.nl. Print het formulier, vul het in en stuur het op.

Door huisvriend te worden! Mail of bel ons voor meer informatie. Giften zijn aftrekbaar voor de belastingen!

Gebruik maken van ons aanbod

Wilt u gebruik maken van onze hulp voor uzelf of voor een familielid, bel ons dan. Samen met u wordt dan bekeken wat het beste bij uw zorgbehoefte past. Aarzel niet, onze missie is u de best passende ondersteuning te bieden in en rond de laatste levensfase.

Onze gegevens

Bezoek- en postadres:

Plantage 4, 2311 JC Leiden

Tel: 071 - 514.22.75

Mail: info@issoria.nl

Website: www.issoria.nl

Rekeningnummer Vrienden van Issoria: 892.838.426

Issoria

De naam Issoria is afgeleid van Issoria lathonia, de kleine parelmoervlinder. Een vlinder die uit zijn cocon kruipt en naar het licht opstijgt wordt in veel culturen gezien als beeld van het sterven van de mens.

OKAY COLOR
GRAPHICS

